

ANKA LÁSZLÓ

„VIHAR TÉPTE BÜSZKE TÖLGYÜNK”

APPONYI ALBERT JÁSZBERÉNYI KULTUSZA
A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

BEVEZETŐ

A történettudomány szférájában nagy divatja van manapság a huszadik századi személyi- és vezérkultuszok nemzeti/birodalmi szintű kutatásának. Lényegesen kevesebb figyelem összpontosul az egyes kultuszok helyhez kötött megjelenésére. Utóbbiak sorát kívánja gyarapítani a tanulmány.

Gróf nagyapponyi Apponyi Albert (1846–1933) és Jászberény városának kapcsolata az egyik legkülönlegesebb a magyar parlamentarizmus és az országgyűlési választások történetében. Apponyi rendkívül hosszú időn keresztül, az 1881-es képviselőházi választásuktól 1933-ban bekövetkezett haláláig volt Jászberény országgyűlési képviselője.¹ Összesen tizenhárom képviselőházi/nemzetgyűlési választáson szerezte meg a város mandátumát e hosszú időszak alatt (1881, 1884, 1887, 1892, 1896, 1901, 1905, 1906, 1910, 1920, 1922, 1926, 1931). Ez a mandátumbirtoklás csak az 1918. október végén kirobbanó őszirozsás forradalom és az 1920-as nemzetgyűlési választások közötti kevesebb, mint másfél éves időszakban szünetelt. Károlyi Mihály köztársasága és a Tanácsköztársaság idején nem tartottak választásokat. Károlyi hatalomra jutásának hajnalán Apponyi visszavonult a politikától, pártját felszlatta és híveit 1918. november 8-án felszólította Károlyi kormányának támogatására. Az 1919-es kommunista diktatúra elején a rezsim először békén hagyta, utóbb menekülésre kényszerítette. Jászberénnyel is szünetelt kapcsolattartása ebben az időszakban.

A dualizmus korában az a jelenség, hogy egy politikus évtizedeken keresztül megőrizze ugyanazon választókerület képviselőházi mandátumát, rendkívül ritkának

¹ Ehhez hasonló hosszú kapcsolat képviselő és választókerület között csak Madarász József (1814–1915) és a Fejér vármegyei Sárkeresztúr viszonyáról mondható el. Madarász 1848–1849-ben, 1861-ben és 1865–1915 között képviselte a sárkeresztúri kerületet a parlamentben. Azonban már az 1832–1836-os rendi országgyűlésen is részt vett, mint vármegyéje követe.

számított. A korabeli parlamenti pártvezérekre is az volt jellemző, hogy egy-egy képviselőházi ciklus lejártakor új kerület után néztek, vagy a választókerületek felkérései közül válogattak és esetenként több kerületben is felléptek jelöltként, ha biztosak akartak lenni abban, hogy bekerülnek a képviselőházba. Apponyi és Jászberény évtizedekig kitartó együttműködése már önmagában is feltételezheti a kutató számára a lokális kultusz meglétét. Csak utána kell járni a részleteknek.

Képviselő és város kölcsönös egymásrautaltsága körülbelül egy-másfél évtized leforgása alatt Apponyi kultuszépítésének fő fórumává változott, kiemelkedve az általános politikusi-választói kapcsolatból. Lokális jellegű kultuszától függetlenül a Horthy-kor hajnalán az országos is kialakult. Utóbbi már számos vizsgálat tárgyát képezte.²

A történettudomány azonban napjainkig adós maradt azzal, hogy ennek a lokális kultusznak a Monarchiabeli gyökereitől a városban napjainkig élő jellemzőit bemutassa. A következő oldalakon e hiátust pótoljuk. Bemutatom, hogyan keletkezett Apponyi és Jászberény politikai kapcsolata, ez hogyan változott az évtizedek folyamán, milyen módon alakult ki a lokális kultusz. Az Apponyi-kultusz egy több mint ötven esztendő aktív politikai pálya első-második évtizedében bontakozott ki a városban. Felvázoljuk, melyek voltak ennek fontosabb elemei, hogyan maradt fenn a gróf halála után, és a kommunizmus évtizedeiben történt elhallgatást követően milyen elemei jelentek meg újra az 1989–1990-es rendszerváltás után.

A téma vizsgálatához a korabeli jászberényi és országos sajtótermékeket, verseket, hivatalos és privát természetű levéltári forrásokat, képviselőházi naplókat, jászberényi helytörténeti műveket, pamfleteteket, valamint képzőművészeti és egyéb tárgyi alkotásokat használtunk fel.³

A lokális Apponyi-kultusz elemei alapvetően képviselőházi választások, jubileumi évfordulók, ünnepi alkalmak, temetés, megemlékező rendezvények, emlékműállítás köré csoportosulnak. A több mint ötvenesztendő politikus–város kapcsolatból ezek közül a legfontosabbakat ismertetjük, amelyek az egyes kultuszelemek tipikus vonásait leginkább tükrözik. Kronologikus rendet követünk a részletes bemutatás során.

² Szécsényi András: *Apponyi Albert halála és temetése*. Hittel, 2006/1. 93–102. Uő: *Apponyi Albert kultusza a két világháború között*. Valóság, 2013/9. 40–54. Uő: *Az idős Apponyi Albert*. Honismeret, 2006/3. 40–44. Zeidler Miklós: *A magyar irredenta kultusz a két világháború között*. Budapest, 2002, Teleki László Alapítvány, 46–47. Uő: *A revíziós gondolat*. Pozsony, 2009, Kalligram, 224–225.

³ Ezúton szeretnék köszönetet mondani dr. Suba Györgynének és Kiss Erikának, akiknek segítő együttműködése, forrás- és információgyűjtése jelentősen megkönnyítette a tanulmány elkészítését.

APPONYI ALBERT ÉS JÁSZBERÉNY POLITIKAI KAPCSOLATA

Apponyi politikai pályafutása kilenc évvel első jászberényi megválasztása előtt vette kezdetét az 1872-es képviselőházi választásokon. Ekkor rendkívüli mértékű költség-ráfördítással a szentendre-óbudai választókerületben szerzett mandátumot. A három évvel később tartott választásokon már Kőszeg városában jelöltette magát, itt azonban csúfos vereséget szenvedett. Minden optimizmusa és egy önkéntes visszalépés ellenére még ebben az évben elvázott a hódcsági (Délvidék) pótválasztáson,⁴ majd egy erdélyi választókerületért szállt harcba, de ezúttal is megbukott. Végül az Árva vármegyében található borbói kerületben jutott mandátumhoz egy pótválasztáson 1877-ben. Az 1878-as képviselőházi választások során szintén megnyerte a borbói választók bizalmát, sikerült mandátumát megőrizni – kihívó nélkül. Mivel a korabeli választójogi rendszer lehetővé tette, hogy egy személy egyszerre több választókerületben is fellépjen jelöltként (többes győzelem esetén csak egy mandátumot lehetett megőrizni), az 1878-as voksoláson elfogadta a szenici (Nyitra vármegye) és a békéscsabai szimpatizánsok felkérését, hogy jelöltesse magát az ő kerületükben.⁵ E három mandátumból azonban csak a borbóit tudta megnyerni. A kampány azonban mást is hozott az Árva vármegyei választókerület mellett: az ismeretséget Jászberény városával és polgáraival.

Lipthay Béla báró lépett fel Apponyi pártjának színeiben az 1878-as képviselőházi választásokon Jászberényben és meg is szerezte a mandátumot. Ettől az időtől számíthatjuk Apponyi és a jászberényiek ismeretségének kezdetét, mivel a gróf ellátogatott oda, hogy beszédet tartson párttársa érdekében. A forrásoknak az a része, amely a politikus-város együttműködésének kezdeteit bemutatja, többnyire utólag keletkezett és a kultuszépítés erősítésének igényével írta át a múltat, vagy egyszerűen nem a valóságot tartalmazza. Apponyi is tévesen emlékezett vissza önéletrajzában,

⁴ „[...] a Hódcsági kerületben Linder György helyett ezentul én leszek pártunk jelöltje. Linder oly spontán szívességgel ajánlotta fel lemondását – és annyira biztatott a siker iránt, hogy a küzdőtér elfogadni kötelességemnek láttam.” Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (továbbiakban: MNL OL), Apponyi Albert iratai P 376, 8. d. 3. 1875–1924 + é. n. 2. Apponyi Albert levele ismeretlenhez. 1875. július 29. 2. Az egyes idézeteket a korabeli helyesírási formában, szöveghűen közöljük.

⁵ „Borbón nincs, nem is lesz ellenjelöltem, de ha még akadna is, megválasztásomat mathematicailag bizonyos, és én becsületszavammal vagyok lekötve, hogy ottani mandátumomat tartsam meg. Ennek dacára a szeniczi jelöltséget is elfogadtam, és lelkem örömeire szolgálna hasonló cselekvés által a B[ékés]. Csabai ellenzéket, ha lehet diadalra – mindenestre tisztességes küzdelemre vezetni. Csupán azt kérdezem: miután így a vezetőknek Szeniczen és Csabán is tiszta bort öntöttem, hogy megválasztásom esetére a mandátumot meg nem tarthatom, célszerűnek tartják-e a zászló kibontását és komoly fölléptetésemet? A szenicziek belenyugodtak, ha Önök Csabán hasonló véleményben vannak, rendelkezésükre állok – még pedig igen nagy örömmel.” Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZKK), Levelestár, Apponyi Albert ismeretlen főjegyzőhöz. 1878. július 25. l. n.

hogyan történt a kölcsönös megismerkedés. Emlékirataiban ugyanis azt állította, hogy pártjának jászberényi szimpatizánsai keresték fel 1878-ban, hogy felkérjék jelöltnek, de ő maga helyett Liphay Bélát ajánlotta.⁶ Ha eredetileg valóban Apponyit szerették volna megnyerni jelöltnek a jászok, akkor a szenici és békéscsabai jelöltséggel együtt ezt is elfogadhatta volna és nem szükséges Liphayt ajánlania maga helyett. Apponyi a békéscsabai főjegyzőhöz írt korabeli levelében – akinek választókerületében a borbói győzelemmel ellentétben veszített – a következő módon indokolta a jászberényi kampányban való részvételét: „[...] a párt érdekében sürgős Jászberénybe menni, Liphay választásának biztosítására”.⁷ Így jutott el először a jászok városába.

Liphay mellett nagy beszédet tartott a város főterén, amellyel személyesen is megnyerte magának a helybelieket, akik a következő, 1881-es választásokig nem is felejtették őt el. Ez a beszéd a kultusz állandó elemeként folyamatosan visszatért a későbbiekben. Egy újságíró írta 1928-ban: „Megkérdeztem mikor szerették meg Apponyit? – Még 78-ban, a Liphay-választásnál. [...] Akkor történt, hogy a Holzer boltja elé egy fiatalember kihozott egy asztalt, felugrott rá, s arról mondott olyan okos dolgokat, amilyeneket addig senkitől sem hallottunk. Odasereglettünk köréje s azóta mellette is maradtunk, mert Apponyi volt ez a fiatalember”.⁸ Apponyi az 1881-es képviselőjelölt állítással kapcsolatban szintén rosszul emlékezett vissza memoárjában. Nem az 1878-as beszéd miatt kérték fel automatikusan képviselőjelöltnek, hanem nagyon is komoly lépéseket kellett tennie ennek érdekében. Elutazott Jászberénybe és gyakorlatilag felkérte magát jelöltnek.⁹ A hetvennyolcas beszéd a fenti idézettel ellentétben feledésbe merült három év alatt a jászberényi politikai döntéshozó vezetők fejében.

Többen is feldolgozták az elmúlt évtizedekben azokat a választási küzdelmeket, amelyeket Apponyi 1881-től az első világháborúig folytatott a városban a mandátum újabb és újabb megszerzéséért.¹⁰ A képviselői mandátum birtoklásának több mint ötven éves története két szakaszra osztható. A dualizmus korában két választástól (1905, 1906) eltekintve voltak kihívói, akikkel szemben Apponyinak meg kellett védenie képviselői stallumát. 1884-ben a grófit az ellenfél kortesei álltak felheccelt tömeg megdobálta és a kivezényelt huszárok vetettek véget az incidensnek. 1896-ban

⁶ Apponyi Albert: *Ötven év. Ifjkorom – Huszonöt év az ellenzéken*. Budapest, 1922, Pantheon, 158.

⁷ OSZKK, Levelestár, Apponyi Albert ismeretlen főjegyzőhöz. 1878. augusztus 9. l. n.

⁸ Magyarország, 1924. október 21. 5.

⁹ Cseh Géza: *Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a kiegyezéstől a millenniumig*. Zounok, 3. 1988. 100.

¹⁰ Cseh Géza: *Országgyűlési és önkormányzati pártharcok Jászberényben a millenniumtól az első világháború kitéréséig*. Zounok, 5. 1990. 97–124. Cseh 1988. 87–122. Érsek Attila: *Apponyi Albert részvétele az országgyűlési választásokon*. Jászszági évkönyv, 2011. 44–55.

az apponyista kortesek és a választási bizottság csalást követtek el annak érdekében, hogy meg tudja őrizni mandátumát. Ügye a képviselőház illetékes bizottsága elé került, amely valószínűleg nem merete magára vállalni annak a felelősségét, hogy Apponyi kihívójának – Erdélyi Sándor igazságügyi miniszternek – juttatja a képviselői stallumot, inkább az ellenzéki Apponyi számára igazolta az eredményt.¹¹ A millennium évében azonban az Apponyi-párti Koncsek István polgármestert is leváltották, ami megrendítette a gróf pozícióját. Az új polgármester, Török Aladár mindent elkövetett Apponyi ellehetetlenítésére, aki három évig nem is ment ezután Jászberénybe.

Egyes feltételezések szerint nem tett jót Apponyi városbeli népszerűségének a századforduló utáni esztendők és a koalíciós kormány időszak – a gróf első vallás- és közoktatásügyi minisztersége – sem, mivel az 1910-es választásokon csak a töredékét tudták mozgósítani az apponyistáknak.¹² A 2500 voksolásra jogosult jászberényi lakosból mindössze 489 fő szavazott mellette, kihívója, Gyalog János szociáldemokrata jelölt pedig mindössze 71 voksot kapott.¹³ Azonban egyáltalán nem biztos, hogy ez a politikus általános népszerűségvesztését jelenti. Az 1910-es kampány folyamán sokáig abban a hitben éltek kortesei, hogy nem kell Apponyinak kihívótól tartania. Az utolsó pillanatban lépett nyilvánosság elé a szociáldemokrata jelölt, aki – mivel Jászberényben nem volt ipari munkásság – eleve esélytelen volt, így legyőzése nem is igényelt olyan mértékű mozgósítást, mint a korábbi kétesélyes szituációk. A gróf kortesei egyszerűen saját energiát és költséget kímélő akciót bonyolítottak le.

Az 1910 utáni választásokon Apponyinak már többé nem akadt egyetlen kihívója sem, így a tétnélküliség már a kultusz részének tekinthető. Annál is inkább, mert a kampányt szervező jászberényi apponyisták ennek megfelelően készültek, illetve mivel 1920-ban kezdetét vette országos kultusza.

Összetett okai voltak annak, hogy ilyen hosszú ideig együtt tudott működni egy választókerület a képviselőjével. Jászberény az 1880-as évtized igazságszolgáltatási reformjait vesztésként élte meg. Ellenzéki politikustól várta, hogy a sérelmüket orvosolja. A választók alapvetően az agráriumból éltek, a konzervatív Apponyitól sem állt távol az agrárius nézetek képviselője. A gróf hívő katolikus volt, akárcsak Jászberény lakossága, de ezt a vonalat erősítette, hogy Apponyi személyesen is jó viszonyt ápolt a szintén hatvanhetes ellenzéki Samassa József egri érsekkel (1879-1912), akinek a város az egyházi fennhatósága alá tartozott és mindenben támogatta ellenzéki eszmetársát. Apponyi annak ellenére is számíthatott a lakosok többségének

¹¹ Ruzsoly József: *A választási bíráskodás Magyarországon. 1848–1948.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 270–271., Cseh, 1988. 117–118.

¹² Cseh 1990, i. m. 121–122.

¹³ Jász Kürt, 1910. június 5. 1.

bizalmára, hogy a hatvanhetes ellenzéki tábort elhagyva előbb a kormánypárthoz, majd onnan a negyvennyolcas ellenzékhez csatlakozott. Emiatt például 1910-ben, amikor a munkásosztályból akadt kihívója, az összes voksoláshoz hasonlóan szemére vetették ellenfelei, hogy pályafutása során többször váltott pártot. „Apponyi gróf programbeszéde végén még a szocialistáknak is mondott egy pár bókot és már azt hittük, hogy csatlakozni fog azoknak politikájához, de ettől a szocialistákat egyelőre megkímélte. Lehet azonban, hogy politikai meggyőződésének vándorútjában még azon a tájon is elhelyezkedik egy bizonyos időre”.¹⁴

Mindenképpen fontos számításba venni azt a szuggesztív képességet is, amely nagy hatást gyakorolt mindenkire. „Nem politikai elvei voltak azok, melyek a város egész polgárságát megbabonázták, hanem a gróf személyéből kiinduló szeretetreméltóság, mely lehetővé tette, hogy közte a nagy jövővel kecsegtető államférfi és nagy örökölt előnyökkel bíró főúr, valamint e város nagyon is demokrata társadalmá között egy szívélyes jó viszony tudott kifejlődni”.¹⁵

A Horthy-kor hajnalán Apponyi a pártok közötti alkufolyamat részeként szerezte meg a lehetőséget, hogy a továbbiakban is Jászberény képviselője lehessen. Régi híve, Bathó Károly az első nemzetgyűlési választások előtt felutazott a fővárosba megtudni, a pártok vezéralakjai miként döntöttek a jászberényi mandátumról. Kiderült, hogy Budapesten a Kisgazdapárt érdekkörébe utalták a várost. Bathó visszatért Jászberénybe, megalapította a helyi kisgazda szervezetet és Apponyit jelölték képviselőnek.¹⁶

Apponyi az évtizedek folyamán mindent megtett, hogy a város érdekeit megfelelően képviselje a parlamentben és a minisztériumokban. Igyekezetét nem mindig koronázta siker. Az 1880-as esztendőkből csak hátráltatni tudta, de megakadályozni nem, hogy a törvényszéket elhelyezzék Szolnok városába. Az intézmény áthelyezésével felszabaduló épületet az igazságügyi minisztérium megvette 60 ezer forintért, amelyet négy év alatt négy egyenlő részletben akart kifizetni. Apponyi kijárta, hogy egy összegben történjen a számla rendezése.¹⁷ A századfordulón Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszternél lobbizott a jászberényi iskolák katolikus jellegének megállapítása érdekében,¹⁸ illetve 1901-ben Széll Kálmán miniszterelnökhöz

¹⁴ Uo. 1910. május 8. 1.

¹⁵ Jászberény és Vidéke, 1900. január 14. 1.

¹⁶ Jász Hírlap, 1938. február 26. 1.

¹⁷ Blénessy János: *Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben*. Pesti, Jászberény, 1940. 53–55., 91–92.

¹⁸ „A jászberényi kath. iskolaszék panaszos kérvénye máj. 28^{án} ment föl a miniszteriumba. Felhívom erre szíves figyelmedet, mert az a benyomásom hogy az osztályban nem jóakarólag tárgyalják ezt az ügyet, és bizonyára keresni fognak újabb ürügyeket, Pontiusnak és Pilatusnak megkérdezését 's efféléket, hogy annak az elintézésnek kiadatását megakasszák melyet szíves voltál kilátásba he-

fordult eredménytelenül segítségért, mert Fejérváry Géza honvédelmi miniszter elvezényelte az ott állomásozó honvéd huszárságot Szabadkára, ami a helyi kereskedőknek nagy bevételkiesést okozott.¹⁹

Első vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején volt legeredményesebb a város és környéke megsegítésében. Több elemi iskolai tanterem, épület, polgári iskola épült ekkor szerte a Jászságban, melyet tárcavezetői tevékenységéhez kötöttek.²⁰ Második tárcavállalása idején pedig tanítóképző intézetet állíttatott fel a városban 1917-ben.²¹

De nem csupán a város érdekeiért igyekezett mindent megmozgatni, hanem megpróbálta teljesíteni az egyéni kérelmeket is. Több levelében található rá utalás, hogy foglalkozott ilyen ügyekkel.²² A legbeszédesebb levéltári forrás ezek közül az, amelyet későbbi minisztertársához, Földes Béla egyetemi tanárhoz intézett 1900-ban. „Ugy értesültem hogy szíves voltál Koncsek István volt jászberényi polgármester fiára vonatkozó kérésemet tekintetbe venni, de egy kis tévedés esett mert egy Koncsek Pál nevű tanulót osztottál be saját commissiódba, a kit pedig én ajánlottam, az Koncsek Béla. Ha lehet a dolgon még segíteni, ugy nagyon leköteleznél, ha azonban nem, ugy kérlek Koncsek Béla érdekében (a ki Jun. 10^{én} vizsgázik) Pikler [Gyula] tanár urnak egy pár jó szót mondani, mert ettől fél leginkább – nem levén elveinek

lyezni, t. i. a jászberényi iskolák kath. jellegének végleges constatálását. Pedig egyedül ez vethet véget a mai áldatlan állapotnak, mert egyedül ez a törvényes igazság.” MNL OL, Wlassics Gyula báró P 1445, 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931 + é. n. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához 1900. június 6. 9.

¹⁹ „A laktanya helyreállítása olyképen, hogy abban egy zászlóalj gyalogság és egy lovas osztály megmaradhasson, a kincstárnak legalább is 300.000 koronába került volna, ezen aránylag oly nagy költséggel pedig csakis az elhelyezési miserián lehetett volna segíteni, míg a kedvezőtlen egészségi és társadalmi viszonyok természetesen továbbra is változatlanul fennállottak volna. Ezekkel szemben Szabadka város a honvédelmi minister úrnak egy igen előnyös ajánlatot tett, a mennyiben a rendes törvényes bérföltételek mellett, egy új, kifogástalan lovas laktanya építését helyezte kilátásba. [...] Örömmel ragadta meg Szabadka ajánlatát, a mely legalább a huszár osztály megfelelő elhelyezését biztosítja, és a város törvényhatóságával a szerződést az 1900. évben már meg is kötötte. A lovasság tehát Jászberényből tényleg el fog menni.” MNL OL, Miniszterelnökség, K 467, 10. cs. Széll Kálmán 1900–1901. Széll Kálmán levele Apponyi Alberthez 1901. március 13. 72.

²⁰ Kiss József: *Adatok Apponyi Albert oktatásügyi alkotásaihoz*. Jászsági évkönyv, 1993. 56–57.

²¹ Wirth István: *Fejezetek a jászberényi tanítóképzés történetéből*. Jászsági évkönyv, 2007. 181.

²² „A másik ügy Barna Jólánnak, a jászberényi gym. igazgató leányának folyamodványa óvónői állásért, minthogy ez a kiválóan derék tanférfiu nagyszámu család terhét viseli, kérését melegen ajánlom szíves jó indulatodba.” MNL OL, Wlassics Gyula báró (P 1445), 5. d. 26. t. Apponyi Albert 1895–1931, + é. n. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához 1900. június 6. 9–10. „Bocsánatot kérek hogy olyan Capriolával [mutatvánnyal] alkalmatlankodom minő az idezárt levél ügye, de egy igen előkelő és jóra való jászberényi emberemről van szó (a ki még mint polgármester-jelölt is tekintetbe jön) volt törvényszéki bíróról. [...] Hogy miben áll a dolog őszintén szólva nem tudom, de az illető osztály öt perc alatt előkeresi és ha lehet, tegyék meg neki a mire ugy látszik mint valami életkérdésre fektet sulyt.” Uo. Apponyi Albert levele Wlassics Gyulához 1901. december 25. 12.

követője. Láng [Lajos]nak majd én szólok”.²³ Látható, hogy képes volt párthívének fia érdekében beleszólni még a budapesti jogi egyetem vizsgájába is. Konksek Béla sikeresen levizsgázott és Apponyi rendíthetetlen híve lett a későbbi évtizedek folyamán.

A JÁSZBERÉNYI APPONYI-KULTUSZ KIALAKULÁSA A BOLDOG BÉKEIDŐKBEN

Apponyinak hosszú utat kellett megtennie ahhoz, hogy a város lakosságának teljesége elfogadja őt képviselőjének. A helyi, vele szemben ellenséges pártok tevékenysége az egyes képviselőházi választásokon jól illusztrálták ennek az útnak a nehézségeit a dualizmus korában. A jászberényi ellenlábások megbuktatási kísérleteivel párhuzamosan azonban az apponyisták mindent megtettek annak érdekében, hogy a grófot ünnepeltessék, politikai munkásságát elismertessék, tekintélyét növeljék. Ennek fontosabb állomásait vesszük sorra.

A városi előjáróság 1889 tavaszán úgy döntött, hogy nevet ad azoknak a közterületeknek, amelyek addig még nem kaptak hivatalos elnevezést. Idősebb Bathó Endre főjegyző és Liphay Andor városi mérnök állt ennek a kezdeményezésnek az élére. Így nevezték el Jászberény főterének egyik felét Apponyi térnek.²⁴ Később már a tér egésze Apponyi nevét viselte. A huszadik század első felében készült városi képeslapokon a teret egyszerre nevezték Fő térnek és Apponyi Albert térnek.

Közterületet élő és aktív politikusról elnevezni mindenképpen a kultuszépítés jegyében történik, de ekkor – 1889 tavaszán – Apponyi személye még nem kapott kiemelkedő megkülönböztetést. Nevének felhasználása csak egy volt más történelmi alakok között, de az is igaz, a többi név viselője már nem volt az élők sorában. A helyi képviselők döntését nem követte semmilyen elkeresztelési ceremónia, amelyen a város ünnepelhette volna országgyűlési képviselőjét. A lakosság is csak egy rövid újságcikkből informálódott a tér új nevéről. De ez a tájékoztató sem került a lap elejére, hanem a harmadik oldalon jelent meg, a helyi hírek sorába illetve és nélkülözött mindenfajta méltatást a grófot illetően. Az sem véletlen, hogy a Bathó család egyik tagja volt az, aki ebben az akcióban előállt Apponyi Albert nevével. Ugyanis a família tagjai vezetői voltak a politikus helyi támogatói körének és a későbbiek folyamán is jelentékeny szerepet vállaltak kultuszának városi megerősítésében.

Apponyi országos népszerűsége az 1890-es évtized első felében volt a csúcsponton, miután legyőzte Tisza Kálmán miniszterelnököt az 1889-es nagy véderővitában,

²³ OSZKK, Levelestár, Apponyi Albert levele Földes Bélához 1900. május 18. 2.

²⁴ Jászberény és Vidéke, 1889. május 12. 3.

majd növelte elismertségét az egyházpolitikai harcok kezdetén. Saját bevallása szerint „[...] akkor állottam népszerűségem és befolyásom tetőpontján. Mikor 1892 június havában, a koronázás 25-ik évfordulóját ünnepeltük, és én résztvettem abban a lovasbandériumban, amely őfelségét bevonulásakor kísérte, a közönség olyan ovációban részesített, mely szinte tulment a király jelenlétének tartozó tekinteten”.²⁵ Ez az országos népszerűség vezetett el oda, hogy jászberényi hívei díszpolgárnak jelölték országgyűlési képviselőjüket 1893. december elején.

Az általános népszerűségen túl nem is gondolhatunk másra, mert a helyi újságok nem írták meg (nem sorolták fel), hogy a városért tett mely konkrét erőfeszítései miatt tartották méltónak a kitüntető címre. Pedig éppen 1893. december 5-én utazott egy tizennyolc fős városi küldöttség Budapestre, hogy a főgimnázium államosítását kérje a vallás- és közoktatásügy minisztertől, mivel az intézmény fenntartási költségei meghaladták a helyi anyagi lehetőségeket. Apponyi nem állt ennek a delegációnak az élére, hanem képviselőtársát és pártja alvezérét, Horánszky Nándort kérte meg arra, hogy a küldötteket vezesse gróf Csáky Albin miniszter elé.

Bathó János közgyűlési képviselőtől származott a díszpolgári cím adományozásának a gondolata. Benyújtás előtt aláíratta indítványát a közgyűlés több mint száz tagjával. Koncsek István polgármester rendkívüli közgyűlési ülést hívott össze 1893. december 9-re, hogy a javaslatot megtárgyalják. A helyi sajtó biztosra vette, hogy a cím megszavazása nem fog akadályokba ütközni. Az összehívott közgyűlésről magabiztosan írta meg előre a Jászberény és Vidéke című hetilap: „Kétségen kívül egy szívvel, lélekkel teszi magáévá az indítványt s egyhangulag fogja kiáltani: Éljen gróf Apponyi Albert, Jászberény város díszpolgára”.²⁶

A testület hozta a papírformát, melyet az újság előzetesen megjövendölt. Mindenki megszavazta Bathó előterjesztését. „Régi mulasztását pótolta ezzel a város, mert már régen erkölcsi kötelessége volt volna a díszpolgári oklevelet átnyújtani a nemes grófnak. Fényes beszédei nyomán melyeknek eszméi egy nemzet szívét hozták hullámozásba, egyes városok vetekedve siettek hódolatuknak kifejezést adni. [...] Pedig ez annnyival is inkább tartozó kötelessége volt volna a városnak, mert vezetői intelligenciájától jogosan feltételezhetjük, hogy akkor, midőn a nemzet vezérét díszpolgárának választja, nem a sablonszerű hideg udvariasságnak akar kifejezést adni, hanem a valódi férfijellem, az igazi gentlemanség, a nemes kedély, a politikai lángész és az önzetlen, egyedül a nemzet javát kereső hazafiság előtt adózik a nagyon is megérdemelt elismeréssel”.²⁷

²⁵ Apponyi, i. m. 201.

²⁶ Jászberény és Vidéke, 1893. december 7. 2.

²⁷ Uo. 1893. december 14. 1.

A megjegyzés, miszerint „egyes városok vetekedve siettek hódolatuknak kifejezést adni”, nem jelentette azt, hogy Jászberény előtt más településektől már kapott volna díszpolgárságot. A boldog békeidők korában a későbbiek folyamán még Győr, Mezőtúr és Törökszentmiklós városok, illetve Kispest község szavazta meg díszpolgárának Apponyit.²⁸ Magyar települések számára 1921-ben lett divat az idős grófnak díszpolgárságot adományozni, amikor kultusza országos rangra emelkedett, és nemzeti üggyé lett hetvenötödik születésnapjának megünneplése.²⁹ Azonban a dualizmus korában megszokottnak számított, hogy egy-egy település, vagy vármegye közgyűlése határozatban fejezte ki politikusok számára az elismerését, illetve szavazott valamiért köszönetet.

A városi sajtó nem fukarkodott a nagyító párhuzamokkal, amikor szónoki teljesítményét igyekeztek méltatni. „Hatalmas szava, miként Roland kürtje széhangzik az egész hazában”.³⁰ A díszpolgári oklevelet Koncsek István polgármester és Bathó Endre főjegyző látták el kézjegyükkel. Koncz Ákos helybeli lakos és apponyista szimpatizáns a Jászberény és Vidéke hasábjain méltatta az újdonsült díszpolgárt. „Szálljon rá Isten áldása, működését koronázza siker, salamoni bölcsességgel vezesse a nemzetet ezután is s buzgó törekvését kísérje a jobbák élénk rokonszenve”.³¹ A polgármester a közgyűlés után rögtön táviratban értesítette Apponyi Albertet a döntésről. Másnap a gróf szintén táviratilag mondott köszönetet Pozsonyból. „Ragaszkodásuknak ezen újabb kitüntető jeléért fogadják új polgártársuknak forró háláját”.³²

Azonban az országos sajtó számára nem jelentett hírértéket a címadományozás. Mindössze a Pesti Napló egyik esti kiadásában található róla rövid említés.³³

A másik helyi újság, a *Jászság* című hetilap nem éppen barátságos hangon viszonyult a díszpolgári cím elfogadásához. Felemlgette, hogy nem helyes dolog a kormánytól a főgimnázium államosítását kérni, ugyanakkor az ellenzéki pártvezért kitüntetni. Az újságíró azonban nem Apponyit, hanem az előterjesztőt és az indítvány aláíróit kritizálta. „Kedden elmennek nagy apparátussal kunyorálni a kormány-

²⁸ Budapesti Hírlap, 1906. szeptember 9. 6. 1901-ben egy közgyűlési képviselő már jelölte Apponyit Budapest díszpolgárának, de ebből akkora vita kerekedett a közgyűlési frakciók között, hogy az előterjesztő jobbnak látta indítványát visszavonni. Így Apponyi csak a hetvenötödik születésnapja alkalmából, az országos kultusz jegyében lett a főváros díszpolgára.

²⁹ Szécsényi 2013. 45.

³⁰ Jászberény és Vidéke, 1893. december 14. 1.

³¹ Uo. 2.

³² Jászság, 1893. december 16. 5.

³³ „Mint levelezőnk telegrafálja, gróf Apponyi Albertet nagy lelkesedéssel egyhangulag a város díszpolgárának választotta. A választásról szóló jegyzőkönyvi kivonatot és a díszoklevelet küldöttség fogja gróf Apponyinak elvinni”. Pesti Napló (Esti kiadás), 1893. december 9. 2.

hoz, hogy vegye le róluk a gymnasium elviselhetetlen nagy terhét és szombaton kellő ünnepélyességgel tüntetnek a kormány ellen, úgy a hogy az legérzékenyebben érinti. De hát mi mostanában mindig mindenféle bogarakkal mutatgatjuk magunknak az utat”.³⁴ Hogy a Jászság milyen eltérő módon viszonyult Apponyihoz és a városi vezetés döntéséhez, mi sem mutatta jobban, hogy csak a negyedik–ötödik oldalon és röviden foglalkozott a témával, míg az apponyista újság a címlapon és nagyon részletesen.

A millennium évében a kormánypárti Török Aladár lett Jászberény új polgármestere, aki Apponyi ellen szervezkedett a városban. Elfogadtatta a közgyűléssel, hogy báró Bánffy Dezső miniszterelnököt és báró Fejérváry Géza honvédelmi minisztert díszpolgári címmel tüntessék ki. Mindkét politikus Apponyi Albert legkeményebb ellenfelei közé tartozott, ami az új városvezetés részéről jelzés értékű lehetett mindenkinek, hogy ki milyen jövőt remélhet.

A kormányzó Szabadelvű Párt és az Apponyi vezette ellenzéki Nemzeti Párt 1899-es fúziója sem oldotta meg a konfliktust, még 1901-ben is kérdéses volt, meg tudja-e védeni Apponyi a mandátumát. Azonban alig néhány hónappal később a képviselőház elnökévé választották Apponyit. A *Jászberény és Vidéke* a következő módon kommentálta a város számára örvendetes hírt: „Az elnöki székben, a nagy szellem, a puritán jellem, a tudás nagy mestere, az igazság nagy ideálja, az összes magyar nemzeti érzések legnemesebb birtokosa, a hazaszeretet példányképe, a szabad eszmék, a szabadelvűség régi bajnoka ül s ez: A mi dicsőségünk! A mi érdemünk is!”³⁵

Az 1906-os esztendő a kultuszépítés fontos esztendeje volt Jászberényben.³⁶ Ugyanis ebben az évben Apponyi kihívó nélkül újra megszerezte a város mandátumát és ekkor volt a huszonötödik évfordulója annak, hogy először képviselő lett a Jászság központjában. Ennek méltó megünneplésére a helyi apponyisták nagyszabású programmal készültek szeptember 8-ra.

A jubileumi rendezvényre meghívták a koalíciós Wekerle-kormány tagjait, akik különböző hivatkozásokkal mind kimentették magukat a részvétel alól (például a miniszterelnöknek a királyhoz kellett mennie audienciára), de a grófot, aki ekkor vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, elkísérte harmincnyolc képviselő, öt államtitkár, négy főispán. A jászberényi magisztrátus kitett magáért. A vonattal érkező

³⁴ Jászság, 1893. december 9. 5.

³⁵ Jászberény és Vidéke, 1901. november 3. 1.

³⁶ Apponyi 1906-ban töltötte be hatvanadik életévét. A helyi sajtóban ennek híre is megjelent: „Gróf Apponyi Albert képviselőnk mult hó 29-én lett hatvan éves, mely alkalommal jó barátai és tisztelői szerencsekívánatokkal halmozták el. Amikor a Házba megérkezett percekig tartó tapssal és éljenzéssel fogadták, amiért Apponyi meghatottan mondott köszönetet”. Jász Kürt, 1906. június 3. 4.

Apponyi elébe ment egy delegáció Hatvanba, hogy az ottani állomáson köszöntsék. Közben virágdíszbe öltöztették az egész várost. A bevonulási úton emeltek két díszkaput, amely alatt Apponyi hintóját huszárbandérium kísérte át. A helyi hitfelekezetek papsága és a rabbi is köszöntötték a bevonuló minisztert, a honvéd helyőrség és a megyei tisztikar és a városi gimnázium tanárai is tisztelegtek előtte.³⁷

Készítették egy selymezászlót, amelyet jubileumi ajándéknak szántak képviselőjüknek. Egészen hasonló volt, mint amelyet Erzsébet királynénak adtak, amikor látogatást tett Jászberényben 1857-ben. A lobogó egyik oldalára az Apponyi család és a város címerét hímezték, másik oldalára a feliratot: „Apponyi Albert grófnak 1881–1906.”³⁸ A zászlószalagra pedig az alábbi szöveg került: „Huszonöt év óta Jászberény város országgyűlési képviselőjének – Törhetetlen hűségű választói”.³⁹ A főesperes áldását követően adta át Bathó János, az apponyista párt elnöke a díszzászlót a miniszternek.

Egy helyi poéta tollából „Apponyi” címmel vers is született ebből az alkalomból.

„Törzsök jászok ősi fészke,
Jászberénynek népe,
Szeretettel borul itt ma,
Vezére elébe.
Ünnepli Apponyit ma,
Mind az egész jászhad...
Rég egymáshoz forrt a lelkük,
Hiszen elrepült felettük
Amióta együtt élnek,
Már egy negyedszázad.”⁴⁰

Az országos sajtó a város és képviselője hosszú kapcsolatáról is joviális hangon nyilatkozott. „Nézzen Magyarország holnap Jászberényre, a hol ünnepelnek. Apponyi Albert gróf és e derék jász város lelki házasságának ezüst lakodalmát ülik. Mert Jászberény az az ideális város, az önzetlen és szilárd hazaszeretetnek az a tanyája, a mely huszonöt éven keresztül meg nem tántorodott hűségében semmitől. Sem hazugság, sem rágalom, sem csábítás, sem vesztegetés nem fogott színarany szívéen. Erkölcsi és anyagi károsodás nem térítette le utjáról”.⁴¹

³⁷ Uo. 1906. szeptember 2. 1–3., 1906. szeptember 8. 1–2.

³⁸ Uo. 1906. szeptember 2. 3.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo. 1906. szeptember 16. 1.

⁴¹ Budapesti Hírlap, 1906. szeptember 8. 1.

A boldog békeidők korában a jászberényi Apponyi-kultusznak ez a huszonötödik évfordulós ünnepség adta a csúcspontját. Az az ünnepi forгатókönyv, amelyet a város kidolgozott Apponyi fogadására, már működött egy ideje, de ekkor teljesedett ki és vált a későbbi képviselő-látogatási programok kötelező elemévé, amikor Apponyi már országos kultusznak örvendhetett 1920 után, így jászberényi szerepléseit már az egész nemzet figyelemmel kísérte.

VÁROSI KULTUSZA A HORTHY-KORBAN

Az első világháború Magyarország számára az úgynevezett trianoni békeszerződés 1920. június 4. aláírásával ért véget. A béke feltételeit a győztes antanthatalmak szabták meg. A béketárgyalásokra kiküldött magyar delegáció ezeken nem tudott érdemben változtatni. Az őszirózsás forradalom és Károlyi Mihály kormányának megalakulása után, 1918 őszén Teleki Pál gróf vezetésével vette kezdetét a béketárgyalásokra való felkészülés. Apponyi ebbe a munkába 1919 utolsó hónapjában kapcsolódott be, amikor eldölt, hogy őt nevezi ki a Huszár-kormány a magyar békedelegáció vezetőjének és gyakorlatilag már befejeződtek az előkészítő munkálatok. Mivel az antant vezetői érdemi tárgyalásokra nem adtak alkalmat, a delegáció vezetője 1920. január 16-án a párizsi külügyminisztériumban nagyszabású beszédben reagált a szerződéstervezet diktátum jellegű pontjaira. Apponyinak ezt a beszédét nevezték védőbeszédnek és lett a revizionizmus kiindulópontja. Beszéde nem maradt hatás nélkül, a brit és az olasz miniszterelnökök felismerték annak veszélyét, hogy a határon túlra kerülő magyarok milliói miatt a térségben nem lehet stabilizációra számítani, viszont a franciák nyomására nem változtattak a béke feltételein. Apponyi vállalta volna a békeszerződés aláírását, azonban delegációs társai lebeszéltek erről.⁴²

Amikor az antant képviselői megtudták, hogy Apponyi fogja vezetni a magyar békedelegációt, nemtetszésüknek adtak kifejezést, de végül elfogadták a személyét. Polk amerikai külügyi államtitkár így nyilatkozott: „Hagyjuk, hadd jöjjön: ez a legbiztosabb eszköz magyarországi népszerűségének lerombolásához”.⁴³ De nagyot

⁴² Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Budapest, 2010, Jaffa. 45–57. Kiss Károly: Békestratégiák. Apponyi és Teleki eltérő koncepciója és a trianoni békeszerződés. In: *Történelem és nemzet – Tanulmánykötet Galántai József professzor tiszteletére*. Szerk.: Lovas Krisztina–Kiss Károly. Budapest, 1996, ELTE Eötvös. 179–243. Romsics Ignác: *Magyar sorsfordulók. 1920–1989*. Budapest, 2012, Osiris. 9–51. Uő: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2003, Osiris.

⁴³ Litván György (szerk.): *Trianon felé. A győztes nagyhatalmak tárgyalásai Magyarországról (Paul Mantoux tolmácsolású feljegyzései)*. Budapest, 1998, MTA Történettudományi Intézete. 229.

tévedett. A magyar nemzet a revizionista törekvések élharcosává avatta Apponyit és ennek jegyében bontakozott ki országos kultusza a delegációs munkával párhuzamosan.⁴⁴

Apponyi két nappal a békeszerződés aláírása után ellátogatott Jászberénybe. Kíséretében voltak családtagjai, több legitimista arisztokrata, régi minisztériumi munkatársai, nemzetgyűlési képviselők, magyar és külföldi újságírók. A jászberényiek az 1884 óta érvényes bevonulási forgatókönyv⁴⁵ szerint fogadták, amelynek pompája ekkorra érte el tetőpontját. Hatvan, Jászfényszaru, Pusztamonostor vasútállomásra küldtek eléje fogadóbizottságokat. Jászberénybe érve lovasbandérium kísérte az állomástól a Fő/Apponyi Albert térig, az úttest két oldalán sorakozó lakosság triumphusban részesítette, diadalkaput emeltek a részére, zászlódszbe öltöztették a várost. Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei delegációkat menesztettek ebből az alkalomból Jászberénybe. Eseményszámba ment látni a híres-neves Apponyit. Csupán Szolnok városa százötven fős küldöttséget indított útnak a jászok fővárosába, hogy Apponyi Albert beszédét meghallgassák.

Apponyi június 7-én délelőtt a nagytemplomi mise után összegyűlt több ezer fős tömeg előtt nagyformátumú beszédet tartott a revizionizmusról. A lapokban másnap méltató írások jelentek meg a beszédről, a jászok városáról és képviselőjéről. „A jövő idők költői /hogyan historikusairól ne is szóljunk/ versben fogják énekelni, hogy immár Jászberénynek két Lehel kürtje is van: egy, mellyel a marcona szittya vitéz német fejedelmeket vert agyon s egy melynek bűvös hangjai egy nemzetet hívtak feltámadásra”.⁴⁶ A beszéd elhangzása után díszebédet rendeztek a Lehel Szállóban, ahol pohárköszöntők sorával méltatták egymást a felszólalók. „Apponyi első felköszöntőjében megemlékezett Horthy Miklós kormányzóról és kiemelte azt a hálatlan nehéz feladatot, amelyre a kormányzó vállalkozott. Gyömörey György, az [városi] egyesült keresztény nemzeti és kisgazdapárt nevében üdvözölte Apponyit és felkérte őt, hogy vessen véget a mai áldatlan állapotnak s mentse meg az országot. Álljon Apponyi az élükre, legyen vezérük”.⁴⁷ Az esemény országos visszhangot kapott, mind Apponyiról, mind Jászberényről elismerő módon nyilatkozott a sajtó.

Magyarországon 1922-ben nemzetgyűlési választásokat tartottak. Jászberényben május 28-án, egy nappal Apponyi születésnapja előtt került sor ezek lebonyolítására. Mivel a grófnak nem akadt kihívója, így reggel kilenc órakor már ki is hirdették győztesnek. A polgármester táviratban értesítette az eredményről. „Jászberény város közönsége nevében hódoló tisztelettel köszöntjük Excellenciádat és imáinkban kér-

⁴⁴ Szécsényi 2013, i. m. 40.

⁴⁵ Jász Híradó, 1902. május 25. 2.

⁴⁶ MNL OL, Országgyűlési Levéltár, K 2, 784. cs. Apponyi Albert gróf beszédei. 1895–1927. 946.

⁴⁷ Uo. 949.

jük a Mindenhatót, hogy e városnak évtizedek óta ragyogó tisztasága és a mai napon is egyhangu lelkesedéssel megújított mandátumát a magyar nemzet örök dicsőségére Nagyméltóságod erőben és egészségben sokáig gyümölcsöztesse”.⁴⁸ Apponyi azonnal reagált az ünnepélyes hangvételi értesítésre. „Meghatottan mondom köszönetet szeretett választóimnak, kik közt való utolsó tartózkodásom is felejthetetlen marad emlékezetemben”.⁴⁹

A későbbi megmérettetések (1926, 1931) is hasonló módon zajlottak le Jászberényben. Kihívók hiányában Apponyi ünneplésében merültek ki a választások. Kiemelkedő az 1931-es, mivel ekkor már ötven éve Apponyi volt a város képviselője. Ebből eredően a megszerzett mandátumot aranymandátumnak nevezte el a névtelen jászberényi költő:

„Zagyva partján él csak tiszta hűség,
Lehel kürtje új csodát regéljen,
Aranymandátum, mit kapsz Jászberényben”⁵⁰

Az aranymandátumot – a képviselői megbízólevelet – az évtizedek óta szokásos forgatókönyv szerint lebonyolított ceremónia (fogadóbizottságok, bevonulás díszkísérettel, tisztelgő látogatások, beszéd, díszbéd) keretében adták át Apponyinak. A rendezvény fényét emelte jelenlétével Almásy László képviselőházi elnök (aki 1901-ben meg akarta buktatni Apponyit a városban) Klebelsberg Kuno és Lukács György volt vallás- és közoktatásügyi miniszterek, Berzeviczy Albert, az MTA elnöke, Csekonics Iván legitimista vezető, Teleki Pál volt miniszterelnök, számos államtitkár, főispán, az Interparlamentáris Unió képviselői és külföldi újságírók népes csapata. A Jászberényi Keresztény Nőegylet díszülésén ezüst emléklakettet nyújtottak át a jubiláló képviselőnek.⁵¹

Egy legendát el kell oszlatni. A *Magyarság* című napilap munkatársa, amikor évekkel később Apponyi haláláról értekezett, úgy emlékezett vissza, hogy az aranymandátum valóban arany lett, mivel a városi magisztrátus aranytáblára vésette a képviselői megbízólevél hivatalos szövegét és ezt nyújtották át Apponyinak.⁵² Az 1931-es városi sajtóban azonban semmi nem utal arra, hogy a megbízólevelet valóban aranytábla formájában készítették el és ezt adták volna át.

⁴⁸ Jász Hírlap, 1922. június 4. 2.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. 1931. június 27. 2.

⁵¹ Uo. 1–2.

⁵² *Magyarság*, 1933. február 8. 4.

Ebben az esztendőben ünnepelte Apponyi a nyolcvanötödik születésnapját. Az ország is vele ünnepelt, a képviselőháznak ebből az alkalomból rendezett ülésén a jászberényiek delegációval képviseltették magukat, melyet a polgármester vezetett a Bathó és a Koncsek család tagjaitól kísérvé.⁵³

KULTUSZA A HALÁLA UTÁN

A halál a svájci Genfben, a Nemzetek Szövetségének aktuális ülészakán érte Apponyi Albertet 1933. február 7-én, több napos agonizálás után. A magyar nemzet a napisajtó és a rádió közvetítésével követte a halálos ágy körül zajló eseményeket, Apponyi állapotának változásáról napról-napra beszámoltak. A jászberényiek is fokozott figyelmet fordítottak országgyűlési képviselőjük állapotára február elejétől. Ezzel párhuzamosan fel is készültek halálára.

Amikor értesültek Apponyi elhunytáról, a város spontán fekete zászlódíszbe öltözött. A Jász Hírlap február 8-án különszámmal jelentkezett, amiben két oldalon keresztül foglalkoztak Apponyi halálának körülményeivel. Friedvalszky István polgármester gyásztáviratot küldött a gróf özvegyének. A városi előljárók értekezletet tartottak, ahol eldöntötték, hogyan reagáljanak a gyász hírre. Elhatározták, hogy delegációt menesztenek a parlamenti gyászülésre, ahol a felső- és a képviselőház tagjai a kormánnyal közös ülésen emlékeztek meg az elhunytáról. Ugyancsak döntöttek arról, hogy a temetésen is képviseltetik magukat egy küldöttséggel. A városházán a közgyűlés tagjai gyászülést rendeztek, ahol méltató beszédek hangzottak el a grófnak a tanácsteremben elhelyezett bronz mellszobra előtt. Minden helyi templomban tartottak misét a lelki üdvéért. Az utcai lámpákat bevonatták gyászfátyollal.⁵⁴ Egy névtelenségbe burkolózó városlakó rímmel emlékezett meg Apponyiról:

„Vihartépte büszke tölgyünk,
Nem fáradt a küzdelemben,
Hol hazáját védni kellett,
Mindig helyt állt szíve, lelke.”⁵⁵

A budapesti temetésre delegációt állítottak össze, amely magával vitte Lehel vezérkürtjét. Összesen körülbelül ezeröttszáz jászberényi utazott el a fővárosba, akiknek

⁵³ Jász Hírlap, 1931. május 30. 4.

⁵⁴ Magyar Hírlap, 1933. február 9. 1.

⁵⁵ Jász Hírlap, 1933. február 11. 4.

a részére különvonatot, úgynevezett „filléres vonat”⁵⁶ szerveztek. A másfélezer jászból mintegy kétszázötven fő kísérte végig a koporsót az Országházban felállított ravattalól a temetkezési helyig, a budavári koronázó főtemplomig (mai Mátyás templom).

Apponyi halálával a jászberényi országgyűlési mandátum megüresedett és pótválasztást kellett tartani. Négy nap sem telt el a temetés után, Koncsek Béla megalapította a kormányzó Nemzeti Egység Pártjának városi szervezetét.⁵⁷ Ennek jelöltje, Imrédy Béla pénzügyminiszter, a Gömbös-kormány tagja szerezte meg a kerületet. Őt az 1935-ös voksoláson Gömbös Gyula miniszterelnök egy másik híve, Antal István miniszteri tanácsos, sajtófőnök, későbbi igazságügyi államtitkár követte, akit Apponyi örököséként aposztrofáltak a jászberényi sajtóban.⁵⁸

Apponyi halála nem vetett véget városi kultuszának, folytatódott tovább a Horthy-korban. Korábban az élő politikus köré fonódott, amelynek legfőbb eleme az alany jelenléte és ünneplése volt, de elhunytával a kultusz ápolóinak új formákat kellett keresniük.

A jászok a változásra csak lassan reagáltak és néhány esztendeig nem tettek mást, minthogy halálának évfordulóin a főtemplomban miséztek érte, ahol a városi magisztrátus is megjelent. Halálának első évfordulóján Mozart Requiemjét játszották a főtemplomban és még háromnapos gyászt is elrendelt a város vezetése, de a későbbiekben ilyenre már nem került sor. Személyének és szerepének felnagyítása cseppet sem gyengült. „Árvaságra jutott a nemzet, mert itt hagyta őt nagy prófétája, nagy zászlója, a magyar igazság világraszóló harsonása”.⁵⁹ Csökkent viszont a helyi sajtóban a kultuszra szánt felület. 1936-ig csak három-négy soros rövid bejegyzésekben számoltak be a megtartott főtemplomi misékről. Más módon nem jelent meg Apponyi kultusza a városi újságban.

Közben azonban egy eseti jellegű megemlékezésre is sor került. Alig pár hónappal a halála után megjelent a városban az ismeretlen eredetű Apponyi Albert Plakettbizottság felhívása. „Iván [!] szobrászművész az elhunyt Apponyi Albert képmását egy jólsikerült plakettben mintázta meg. A plakettet az Apponyi Albert Plakettbizottság hozzájárulásával most Jászberényben és a Jászságban bemutatják és a bizottság megbízottai személyesen viszik azt a családokhoz. A megbízottak remélik, hogy a nemesen gondolkodó polgárság megragadja az alkalmat és sokan a plakett megrendelésével rójják le a hálát nemcsak a város, de a haza nagy képviselője iránt,

⁵⁶ Uo. 1933. február 18. 1.

⁵⁷ Uo. 1933. február 18. 3.

⁵⁸ Uo. 1935. március 16. 2.

⁵⁹ Uo. 1934. február 10. 3.

aki halála percéig védte a magyar igazságot”.⁶⁰ Az Apponyiról készült és terjesztett plakett a kultusz tárgyi eszközeit bővítette. A jászberényiek még két akciót indítottak arra az 1930-as esztendő második felében, hogy tovább növeljék a kultusz tárgyi alakjait.

Apponyi halála után három esztendővel a Jászberényi Kaszinó Egyesület – amelynek a gróf dísztagja volt korábban – úgy döntött, hogy dízszerleget készíttet és ennek felhasználásával tartanak minden esztendőben megemlékező beszédet egykori képviselőjükről, a szónoklatok közötti időben pedig a Jász Múzeumban őrzik a serleget (ma is ott található).⁶¹ A Kaszinó Egyesület azonban évekig nem csináltatta meg a serleget és a szokásos éves közgyűlésükről készült sajtóbeli tájékoztató sem utalt arra, hogy megemlékeztek volna Apponyi Albertről.⁶² Erre csak 1940 és 1944 között került sor, amikor minden februárban megtartották a serlegbeszédet az úgynevezett Apponyi-emlékvacsorán a Kaszinó Egyesület épületében. A beszédek közül csak egyetlenegy jelent meg nyomtatásban és maradt meg az utókor számára.⁶³ Időközben egy második Apponyi-serleg is készült, ugyanis a gróf halálának tizedik évfordulója alkalmából Pénzes Sándor polgármester csináltatott egy ezüstszerleget is.⁶⁴ Ennek azonban az idők folyamán nyoma veszett.

Az 1930-as évek második felében szoborállítási kampány indult a helyi sajtóban. *Állítsuk fel Apponyi Albert szobrát!* címen egy régi apponyista, Németh Ferenc kezdett cikksorozatot a Jász Hírlap hasábjain.⁶⁵ Ekkor derült ki Jászberény lakossága számára, hogy évtizedek óta létezik egy Apponyi-mellszobor a városi irattárban elrejtve. Maróti Géza szobrászművész készítette bronzból egy Apponyi-párti ügyvéd megrendelésére az 1900-as években, majd az első világháború előtt Jászberény tulajdonába került, de sem Apponyi, sem a városvezetés nem akarta kiállítani, mivel ízléstelennek tartották, hogy élő politikus köztéri szobrot kapjon. Így került a műalkotás az irattár mélyére. Innen csak akkor vették elő, amikor Apponyi halála miatt a közgyűlés gyászülést tartott, majd rögtön visszavitték addigi őrzési helyére.

⁶⁰ Uo. 1933. május 27. 3.

⁶¹ Uo. 1936. február 15. 1–2. A dualizmus és a Horthy-kor folyamán divat volt dízszerleget csinálni és ennek felhasználásával, serlegbeszéddel megemlékezni jelentősnek tekintett magyar történelmi személyekről. A szokást Széchenyi István alapozta meg, amikor a Nemzeti Kaszinónak serleget adományozott és kérte, hogy minden évben tartsanak emlékére serlegbeszédet. A későbbiek folyamán az agrárius Károlyi Sándor gróf, Tisza István és Wekerle Sándor miniszterelnökök, Semmelweis Ignác orvos emlékére tartottak serlegbeszédet.

⁶² Uo. 1937. március 13. 2., 1938. március 12. 11–12., 1939. március 18. 4.

⁶³ Bathó Károly ünnepi beszéde a Jászberényi Kaszinó Egyesületben első ízben – 1940. február 8-án – megtartott Apponyi-emlékvacsorán. Jászberény, é. n. Pesti.

⁶⁴ Jász Hírlap, 1943. február 12. 1.

⁶⁵ Uo. 1936. május 23. 2.

Németh azonban folytatta sajtókampányát, mivel cikke felkeltette a közvélemény érdeklődését. *Hol állítsuk fel Apponyi szobrát?* című írásában már meg is jelölte a méltó helyet: a főtéren, amely a gróf nevét viselte.⁶⁶

A nyilvánosság előtt két évig tartó csend követte Németh kezdeményezését, míg nem kiderült, hogy a magisztrátus a városháza elé akarja állítani a mellszobrot. Ebből rövid polémia keletkezett a városi lapban, de már nem tudtak hatni a döntéshozókra, akik addigra kijelölték a műalkotás helyét és elkezdődött a felállítás részleteinek tervezése.⁶⁷ A szobrot végül 1939. február 7-én állították fel a városháza előtt, ami egybeesett Apponyi halálának évfordulójával, de a városvezetők szemére vetették, hogy miért éjszaka állították fel a szobrot, és miért nem szerveztek leleplezési ünnepséget.⁶⁸ Az újabb felháborodott cikkíró nem kapott választ a kérdéseire. Pedig egyszerű a magyarázat. Az Apponyi halála utáni években a személyileg és ideológiailag is megváltozott városi előjáróság szemében a néhai gróf már nem rendelkezett olyan tekintéllyel, mint korábban. A kultusz az 1930-as évek végére már csak az erős apponyista hagyományokkal rendelkező Bathó-Koncsek-klán tagjainak körében élt tovább. Ahogy ők is kiszorultak/kiöregedtek a helyi hatalomból, úgy szorult perifériára a kultusz is, hogy a végén már évekbe telt egy kész szobor felállítása, vagy egy dízszerleg elkészítésének megrendelése.

ÖSSZEGZÉS

A második világháború után az országoshoz hasonló módon a jászberényi Apponyi-kultusz is megszűnt egy szempillantás alatt. A kibontakozni próbáló demokratikus köztársaság, majd az azt elnyomó kommunista diktatúra ideológiája szerint egyaránt elfogadhatatlannak minősült egy konzervatív, legitimista, nacionalista, revizionista, nagybirtokos, arisztokrata politikus kultusza, aki a Monarchiabeli és a Horthy-kori Magyarország szimbolikus alakjának számított. A nevét viselő teret Sztálin térre keresztelték át (ma Lehel tér), szobrát eltávolították a helyéről, a helyi Kaszinó Egyesület – ahol a negyvenes években serlegbeszédekkel ápták emlékét – szintén nem működhetett tovább. Apponyi nevét feledésre ítéltették.

Az 1989–1990-es rendszerváltás hozott változást ezen a téren. A 20. század utolsó évtizedében újra megjelentek korábbi kultuszának egyes elemei a jászok központjában.

⁶⁶ Uo. 1936. június 6. 2.

⁶⁷ Uo. 1938. április 9. 2–3., 1938. április 16. 2.

⁶⁸ Uo. 1939. február 11. 1., 1939. március 25. 5.

Már 1990-ben Apponyi Albertről nevezték el az egyik teret, de nem a főteret, mint korábban. Ugyancsak az ő nevét vette fel az egyik általános iskola, valamint a Szent István Egyetem Főiskolai Kara dísztermét is róla nevezték el. Máté György szobrászművész előbb Apponyi-érmét csinált 1995-ben, majd egy esztendővel később elkészítette mellszobrát, amelyet az új Apponyi téren állítottak fel.⁶⁹

A jászberényiek halálának évfordulóján évről-évre megemlékezést tartanak a szobor előtt. A *Jászkürt* folyóirat címlapon emlékezett meg halálának nyolcvanadik évfordulójáról. Szintén ebből az alkalomból a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének helyi szervezete szervezett a gróf életét bemutató történelmi előadást. Jászberényi zarándokok rendszeresen felkeresik Apponyi és családtagjai nyughelyét Szlovákiában, az éberhardi sírkápolnában. Halálának nyolcvanadik évfordulójára Éberhard Község magyar önkormányzati vezetői és civil szervezetei is szerveztek emlékestet, amelyen dr. Magyar Levente jászberényi önkormányzati képviselő, egykori polgármester és a Jászok Egyesületének küldöttsége jelent meg a város képviselőtanácsában.⁷⁰

A jászberényi Apponyi-kultusz prototípusa volt a későbbi országosnak, de attól merőben eltérő politikai kontextusban jött létre, aminthogy mások voltak a lokális és az országos kultusz keletkezéseinek okai is.

A városi egy olyan pártvezér körül alakult ki a boldog békeidők folyamán, aki megosztotta kortársait és ez pártpolitikai okokból a városban is érezhető volt az első világháború végéig.

Így az 1880-as évektől az 1910-es évtizedig terjedő időszakban az Apponyi-kultusz nem volt olyan erőteljes, mint a Horthy-korban és Török Aladár polgármesterségének éveiben meg is szakadt, illetve az egyes képviselőházi választások eredményéből, a kihívók indításából látszik, hogy a kultusz nem is érintette meg a város polgárságának egészét.

Személye és politikája az első világháborút lezáró béke előtt nem képviselt semmilyen nemzeti szintű integrációs erőt. Kultuszépítői ugyan igyekeztek ennek jegyében láttatni, de ezt – az általános ünnepi frázisokon túl – nem voltak képesek megtölteni semmilyen konkrét tartalommal. Méltatták szónoki képességeit („Fényes beszédei nyomán melyeknek eszméi egy nemzet szívét hozták hullámszába”) és általánosságban az eszméit, ezek köré építették tiszteletét. Apponyi esetében jóformán ebben merült ki a kultuszokra jellemző legendaképzés. Ennek legerősebb korlátozó tényezője az volt, hogy Apponyi, mint élő és aktív politikus számon kérhető volt.

⁶⁹ B. Jánosi Gyöngyi: *A szobrász és a város. Portrévázlat Máté György szobrászművészről*. Jászsági évkönyv, 1997. 23–28.

⁷⁰ *Jászkürt*, 2013. február 21. 1.

Azonban nagyon óvakodtak attól, hogy konkrétan és részletekbe menő módon feszegezzék eszméit és azok változásainak okait. Sőt még halála után is reagálniuk kellett azokra a kritikai megjegyzésekre, melyek szerint Apponyi az eszméit többször módosító politikus lett volna. Természetesen erre is volt magyarázatuk. „Sokan következtetlenséggel vádolták Apponyit amiatt, hogy egyszer ebbe, máskor a másik pártba lépett be. Pedig Apponyit e vád nem érhetne, mert ő [...] alapelveihez élete végéig hű maradt s csak a célszerűség követelményeinek engedett akkor, amidőn a kormányok merev vagy kevésbé merev álláspontjával szemben időnként oly pártokban keresett támaszt, amely pártok szintén a merev vagy kevésbé merev álláspontja épp azon körülmények között céljának leginkább megfelelt”.⁷¹ A jászberényiek ehhez igazították saját politikai magatartásukat is, amikor igazolni kellett, miért követték Apponyit évtizedeken keresztül. „Apponyi mindig az egyetemes nemzetet, politikája pedig mindig az egyetemes nemzeti politikát képviselte és az őt tűzőn-vizen követő jászberényi párt mindig Apponyi-párt maradt, bármi címet viselt légyen is az”.⁷²

Ugyanakkor már az 1890-es évtizedtől kezdve úgy állították be a szónokok és publicisták a város közönsége előtt, mintha a magyar nemzet igazi vezetője lenne („midőn a nemzet vezérét díszpolgárának választja”, „salamoni bölcsességgel vezesse a nemzetet ezután is”), vagy éppen ő lenne az egyetlen olyan politikai szereplő, aki véget tudna vetni a kor elfogadhatatlan állapotainak („[...] mentse meg az országot. Álljon Apponyi az élükre, legyen vezérük”). A kultuszépítők eközben nem vettek tudomást arról, hogy akit a nemzet vezéréként igyekeznek láttatni, az a dualizmus korában többnyire csak egy olyan kis ellenzéki pártnak volt az irányítója, amely a képviselőházi mandátumok egyhatod-tizenketted részét tudta birtokolni, vagyis nagyon messze volt attól, hogy a képviselőházi többséget és kormányzati hatalmat megszerezve ténylegesen is a nemzet vezetőjének mondhatta magát. A Horthy-korban pedig a legitimista eszméket képviselte, amelyek a Habsburg-dinasztia detronizációjáról szóló törvény nemzetgyűlési megszavazása után kormányképtelennek bizonyultak.

Élete során Apponyi a kialakult kultusznak nem egyszerű tárgya volt, hanem saját kultuszát folyamatosan formáló és karbantartó főszereplője, aki időről-időre rendszeresen megjelent a városban, vagy a távolból küldött üzeneteket, melyekben reagált a helybeliek vele kapcsolatos nyilatkozataira. Pályafutása során folyamatosan alakultak ki a kultusz színterei (feldíszített bevonulási útvonal, díszebéd, főtéri beszéd, térelnevezés), és kaptak nyilvános megjelenési lehetőséget szereplői (fogadóbizottságok, ipartestület, kísérő lovasbandérium, nőegylet, plébános, rabbi).

⁷¹ Jász Hírlap, 1938. február 19. 1.

⁷² Uo. 1938. február 26. 1.

Halála után a kultusz új rituálék (főtemplomi mise, serlegbeszéd) mentén, de már a megszokottá vált frázisok ismételtetésével vált közhelyszerűvé. Mindeközben a kultusz tárgyi eszközökkel folyamatosan kibővült (emlékplakett, emlékerlegek, jubileumi zászló, szobrok).

A jászberényi idealizált Apponyi-kép nem rontott semmit a főszereplő karakterén. Igaz, nem is jutott tartósan olyan döntéshozatali/végrehajtói pozícióhoz, ahol tetteiben is megnyilvánulhatott volna a személyiség kedvezőtlen irányú változása.

A rendszerváltás utáni években Apponyi városi kultusza újra virágzásnak indult, miközben országos kultusza a Trianonról szóló vitáknak 1990-től újra szabaddá válása ellenére sem bontakozott ki, mint ahogy például Horthy Miklós kormányzó, vagy Bethlen és Tisza miniszterelnökök kultusza újra reneszánszát élik.

LÁSZLÓ ANKA

“OUR STORM-STRUCK PROUD OAK”

JÁSZBERÉNY’S CONTINUING ADMIRATION
OF ALBERT APPONYI, FROM THE BEGINNING TO TODAY

Count Albert Apponyi of Nagyappony (1846—1933) led the Hungarian peace delegation at the peace talks that ended WWI. The treaty had yet to be signed when national protests arose in response to the official news of the intent to detach large territories from Hungary (reducing her to one-third her original size), which engendered a revisionist ideology. As a result of the elderly aristocrat’s leading role in the national movement demanding a revision of the peace treaty, a national admiration for him unfolded in 1920, which has been the subject of numerous academic studies.

For more than fifty years, from 1881 until his death in 1933, Count Albert Apponyi was the representative of the city of Jászberény in the National Assembly. During this half century there was but one time when, out of necessity, the tie between the politician and the city was severed: the October 1918 Revolution and the 1919 Republic of Councils.

Over the course of this long period, Apponyi received the Jászberény mandate thirteen times, as a member of sixteen party formations or as a non-affiliated legitimist. Despite it all, the voters of Jászberény steadfastly supported him. During the Dualist Era, he had to wrangle against opponents nominated by the various parties, but by the time of the Horthy Era, he was being elected unanimously, running unchallenged. As opposition, he would frequently criticize the Bethlen Cabinet’s particular measures, while simultaneously being awarded special appointments (as the Hungarian primary delegate at the League of Nations).

By the time his status reached national admiration, the people of Jászberény had already adored him for a long time, stretching back several decades. It remained so even after his death, until after WWII when it disappeared in an instant. Following the 1989-1990 system changeover, his star began to rise once again locally in Jászberény, but not on the national level, despite the right to discuss Trianon freely. In this way, his localized story is a micro-story as well.

To complete the study, I have used both national and city press accounts from the period, poems, pamphlets, archived letters from Apponyi (both official and private) and various objects (portraits, busts and goblets) as a necessary base of sources.

LÁSZLÓ ANKA

DER KULT VON ALBERT APPONYI IN JÁSZBERÉNY VON DEN ANFÄNGEN BIS HEUTE

Bei den Friedensverhandlungen, die den Ersten Weltkrieg beendeten, stand die ungarische Friedensdelegation unter der Leitung von Albert Graf Apponyi von Nagypappony (1846–1933). Der Friedensvertrag war noch nicht einmal unterzeichnet, als wegen der auch offiziell bekannt gewordenen umfangreichen Gebietsabtrennungen (durch die Ungarns Territorium auf ein Drittel schrumpfte) ein landesweiter Protest begann, der die Ideologie des Revisionismus hervorbrachte. Dass sich um den betagten Grafen 1920 ein landesweiter Kult entfaltete – der bereits den Gegenstand zahlreicher wissenschaftlicher Untersuchungen bildete – war eine Folge der Tatsache, dass er sich an die Spitze der nationalen Bewegung gestellt hatte, die eine Revision des Friedensvertrages forderte.

Albert Graf Apponyi war über 50 Jahre lang, von 1881 an bis zu seinem Tode 1933, Abgeordneter der Stadt Jászberény im Parlament, in der Nationalversammlung. Während dieses halben Jahrhunderts trat im Kontakt zwischen dem Politiker und der Stadt der Jazygen lediglich zur Zeit der Oktoberrevolution 1918 und der Räterepublik 1919 eine Zwangspause ein.

Im Laufe dieser langen Periode erwarb er bei dreizehn Wahlen das Mandat eines Parlamentsabgeordneten von Jászberény, während er Mitglied von 16 Parteiformationen war oder gerade als parteiloser Legitimist Politik betrieb. Trotz allem standen die Wähler von Jászberény zu ihm. In der Ära des Dualismus musste er auch mit den Gegenkandidaten der verschiedenen Parteien den Kampf aufnehmen, in der Horthy-Ära (1920-45) hingegen wurde er bereits einstimmig zum Abgeordneten gewählt, und zwar ohne Herausforderer, so dass er als Oppositioneller einzelne Maßnahmen des Bethlen-Kabinetts (1921-31) oft kritisierte, während er von ihm auch Regierungsaufträge erhielt (er war der ungarische Delegationsleiter beim Völkerbund).

Als sich sein landesweiter Kult entfaltete, konnte er in Jászberény schon auf einen lokalen Kult von mehreren Jahrzehnten zurückblicken. Dieser Kult blieb auch nach seinem Tod erhalten, hörte aber nach dem Zweiten Weltkrieg auf einen Schlag auf. Gewisse Elemente davon tauchten jedoch nach der Wende 1989/1990 im öffentlichen Leben von Jászberény erneut auf.

In der vorliegenden Studie wird untersucht, wie die Beziehung zwischen dem Politiker und der Stadt bzw. später sein Kult entstand, was die einzelnen Merkmale des letzteren waren, wer sie pflegte und verbreitete. In welchen Formen traten sie zum Vorschein und wie war das Verhältnis von Albert Apponyi, dem Subjekt des Kultes, zu all dem?

Dargestellt werden die Riten und Schauplätze des Kultes sowie Ereignisse, die die Gelegenheit von feierlichen Auftritten boten (Verleihung von Ehrenbürger-Titeln, Wahlen, runde Jubiläen).

Nach einem kleineren Innehalten setzte sich die Pflege seines Kultes in der Stadt auch nach Apponyis Tod fort, trotz der Tatsache, dass der politische Kontext in der Stadt bedeutende Veränderungen durchlaufen hatte. Die ortsgebundene Kultgeschichte ist in diesem Fall auch eine Mikrohistorie.

Die erforderliche Quellenbasis zur Anfertigung der Studie liefern die zeitgenössische Presse des Landes und der Stadt, Gedichte, Pamphlets, im Zusammenhang mit Apponyi erhalten gebliebene Archivadokumente (amtliche bzw. private Briefe) und Gegenstände (Porträts, Büsten, Pokale).